

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 3 Issue 2, July 2019

ORCID ID: 0000-0003-1070-0599

Makale Gönderim Tarihi: 02.05.2019

Makale Kabul Tarihi: 17.07.2019

KÖSEDAĞ SAVAŞI'NDA SELÇUKLU EMİRLERİ

The Seljuks Emirs in the Battle of Kosedagh

Seda ALBAYRAK

Doktora ğrencisi

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Albayrak.seda@hotmail.com

z: Cengiz Han'ın kurduğu büyük imparatorluk Orta Asya, in, Doğu Avrupa'yı istila etmiş ve onun ölümünün ardından devam eden Moğol istilaları yönünü batıya çevirerek Türk ve İslam medeniyetine ağır darbeler vurmuŐtur.

Anadolu'da Moğol istila tehlikesi baŐ gösterdiği dönemde Selçuklu tahtında I. Alâeddîn Keykubâd (1219-1237) oturmaktaydı. Tehlikeleri fark eden ve buna karŐ her türlü önlemi baŐarı ile alan Alâeddîn Keykubâd'ın hükümdarlığından sonra yerine oğlu II. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1237-1246) geçmiŐtir. Anadolu'nun deneyimli ve dirayetli hükümdara ihtiyaç duyduğu bu dönemde II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in devlet yönetimindeki otoritesinin zayıflığı ve bazı devlet adamlarının iktidarı ele geçirme düŐünceleri devletin yıkılış sürecine girmesini hızlandırmıŐtır. Moğol ordusunun Selçuklular karşısında kolay bir zafer kazanmasında II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in tecrübesizliği kadar, savaşa iŐtirak eden kişilerin devletin sevk ve idaresi konusunda oynadıkları roller de etkili olmuştur.

Bu araŐtırmadaki amaç, Türkiye Selçuklu Devleti'nin sonunu getiren sürecin baŐlangıı diyebileceğimiz Kösedağ Savaşı'ndaki Selçuklu emirlerinin hayatları, almış oldukları devlet görevleri ve savaşa etkilerini kapsayan bir biyografi alıŐması yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Ksedağ Savaşı, Selçuklu Emirleri, Anadolu Selçuklu

Abstract: The great empire established by Genghis Khan had invaded to Central Asia, China, East Europe. After his death, Mongol invasions continued and then they inflicted a heavy blow Turkish and Islamic civilization by heading for west. Mongols excessively damaged where they invaded regions and states.

I. Alâeddîn Keykubâd(1219-1237) was ascending the throne when Mongolian danger began. After the rule Alâeddîn Keykubâd who perceived the danger and took all kinds of precautions against it, his son Gıyâseddîn Keyhüsrev II

(1237-1246) acceded to the throne. At that time Anatolia needed a talented and experienced ruler. But The State entered into disintegration process because of Gıyâseddin Keyhüsrev's weakness in the state government and some statesmen's power grab desire. The Mongol army did win an easy victory against the Seljuks. The reasons for this were not only Gıyâseddin Keyhusrev's inexperience but also the roles of commanders in referral and administration of the state in the battle.

The purpose of this study is to do biography work including the lives of Seljuks emirs in the battle of Kosedagh and their state duties and their effects to battle.

Keywords: The Battle of Kosedagh, Seljuks Emirs, Anatolian Seljuk State.

Giriş

Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünün ardından başa gelen sultanların devlet yönetiminde tecrübesiz olmaları, idare mekanizmasının daha deneyimli ve hırslı devlet adamlarının eline geçmesine ve devleti kendi çıkarları doğrultusunda yönetmelerine sebep olmuştur. I. Alâeddin Keykubâd'ın vasiyeti üzerine ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan veliaht olması gerekirken, devlet üzerinde otorite sahibi olan Emir Sadeddin Köpek ve bazı devlet adamları (Bibi, 2014, s. 447-448) Sultan'ın büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'i (1237-1246) Türkiye Selçuklu tahtına çıkardılar. İdare etmekten ziyade idare edilmeye muhtaç ondört yaşında Selçuklu tahtına çıkarılan Gıyâseddin Keyhüsrev'in devlet yönetiminde etkili olamaması, bazı devlet adamlarının ve komutanların önemli ölçüde söz sahibi olduğu bir devlet idaresini ortaya çıkarmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk yıllarında etkin bir güç ve söz sahibi olan Sadeddin Köpek, kendisine rakip olarak gördüğü devlet adamlarını bertaraf etme siyaseti izlemiş ve bu siyaset neticesinde devlet içerisinde tahribata neden olmuştur. Gıyâseddin Keyhüsrev, devlet adamlarının birer birer ortadan kaldırılması ile sıranın kendisine de geleceğini düşünerek, Köpek'ten öğrendiği siyaset ile onun sonunu getirmiştir. Sadeddin Köpek'in öldürülmesinin ardından Sultan Keyhüsrev yeni düzenlemeler ve tayinler yaptı. (Bibi, 2014, s. 465) (TURAN, Selçuklular Zamanında Türkiye, 2002, s. 414) Celâleddin Karatay'ı tekrar göreve çağırarak onu Taşhâne ve Hassa Hazinesi'nin başına getirdi. Sahib Şemseddin'i naibliğe, Sahib Mühezzibüddin'i vezirliğe tayin etti. Veliyeddin Tercüman'a Pervaneliği, İbn Bibi'nin babası Mecdeddin Muhammed el Ca'feri'ye de tercümanlığı verdi. (Mahmud, 2011, s. 306-307)

Bir domino taşı etkisi gibi yek diğerini ortaya çıkaran olaylar zinciri Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına sebep olmuştur. Devleti felakete sürükleyen birçok âmil söz konusudur. Devlet adamlarının kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar, Harizmliler sorunu ve Moğol tehdit ve tehlikesi, içte ise Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelmiş olan kalabalık Türkmen gruplarının iskânı meselesi öne çıkan sıkıntılardır. Sadeddin Köpek izlediği yanlış politikalar ve kanlı icraatlar birçok hadisenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu hadiselerden en önemlisi Babai İsyanı (1237-1241) olarak kalabalık bir Türkmen başkaldırısı devleti istikrarsızlığı sürüklemiş, Kösedağ savaşı öncesi devleti yıpratmıştır.

Moğollar, Yassı Çemen Savaşı sonrasında, Selçuklu Devleti'ne karşı olan korkularının yersiz olduklarını düşünmüşlerdi. 1242 yılında Erzurum'a akın yapan Moğollar, halkı kılıçtan geçirmiş ve Selçuklu tebaası üzerinde derin korkuya sebep olmuştur. Moğol komutanı Baycu Noyan, ikinci bir akın düzenlemek için Mugan'a çekilirken, Selçuklu devleti içerisinde de Moğollar ile yapılacak olası bir savaş için kendilerine tabi devletlerden asker yardım talep edilmesi söz konusu olmuştur. Vassal devletlerden beklediği yardımı bulamayan Selçuklu Devleti, Kayseri'de birliklerini toplamış ve 70 bin asker Sivas'a ilerlemiştir. Halep Eyyübi Beyliği'nin gönderdiği 2 bin kişilik asker burada Selçuklu ordusuna katılmıştır. Sivas'ın Kösedağ mevkiinde meydana gelen savaşta Moğolların uyguladıkları, düzmece kaçış ve çevirme taktiği neticesinde Selçuklular bozguna uğratıldı (SÜMER, 2002, s. 272).

Devletin maruz kaldığı bu hadiselerde rol oynayan devlet adamları vardır. Bunlar vezir, beylerbeyi, atabey, naib, pervane gibi birinci dereceden makam sahipleridir. Rum, Frenk, Gürcü, Rus, Kıpçak asıllı aralarında Deylemliler ve Kazvinlilerin de bulunduğu bu devlet adamları gulam

sınıftan yetişerek Müslüman Türk devlet adamı olarak siyasi, idari ve askeri birçok kadrolarda görev almışlardır. (Ebul Ferec İbnü'l İbrî, 1941, s. 19) (KAYMAZ, 2011, s. 18) (SAĞLAM, 2015, s. 112) Bunlardan bazıları Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu ordusunun ileri gelen kumandanları arasında görmekteyiz.

1. İsfahânî: Etkili bir vezir:

İsfahânî, Türkiye Selçuklu Devleti idaresinde ön plana çıkmış bir vezirdir. Nisbesinden anlaşıldığı üzere köken olarak İran'ın İsfahan şehriden gelmiş olup, I. İzzeddîn Keykâvus (1211-1219) döneminde Celâleddin Harezmsâh'a (1220-1231) gönderilen bir fetihnâmeden İsfahânî'nin inşa divanı kâtiplerinden olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu fetihnâmede onun künyesinin Kemâleddîn olduğunu öğrenmekteyiz (İbn Bibi, 2014, s. 418), (TURAN, 1988, s. 108) İbn Bibi eserinde vezirlik makamına yükselmiş olan İsfahânî'den bahsederken ismi ile birlikte sahib ünvanını kullanmıştır (İbn Bibi, 2014, s. 220-221). İsfahânî, İzzeddîn Keykâvus döneminde eşraf-ı matbah (mutfak sorumluluğu) görevine ilaveten İnşa-i Has görevini almıştır (İbn Bibi, 2014, s. 221), (KAYMAZ, 2011, s. 65). 1230 yılına kadar bu görevde bulunan İsfahânî bu tarihte görevden azledilmiş, Sultan I. Alâeddin Keykubâd döneminde ordu komutanı (melikü'l-ümera veya beylerbeyi) tayin edilerek, Diyarbakir'in fethi için görevlendirilmiştir (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2001, s. 76). Sadeddin Köpek, devlet idaresinde güçlenmiştir ve kendisine rakip olabilecek kişileri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. İsfahânî de Sadeddin Köpek tarafından görevinden azledilmişti. Köpek'in II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından bertaraf edilmesinden sonra saltanat naibliği görevine getirildi (Bibi, 2014, s. 483), (Yazıcızâde Ali, Tevârîh-i Âl-i Selçuk, 2009, s. 635), (KAYMAZ, 2011, s. 115-123).

Köseadağ Savaşı öncesinde durumun ciddiyetini anlayan Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğollar karşısında büyük bir ordunun gerekliliğine karar verdi. Bunun üzerine civardaki Müslüman ve Hristiyan ülkelerin gönüllü askerlerini altın ve gümüş ile kendi tarafına çekmek istedi. Sahib İsfahânî büyük bir meblağ ile önce Sis'e sonra yüz bin dinar ve milyonlarca dirhem ile yirmi bin askeri saltanatın yanına çekmek için Suriye tarafına gönderildi. İbn Bibi'nin ifadesi ile İsfahânî'nin "sahip olduğu bilgiler bakımından bir benzeri bulunmayan uluslararası ilişkilerde iyi bir idareci olması sebebiyle bu görevinde başarılı olacağı düşünüldü." Fakat beklenen olmadı. Sadece iki bin asker Halep Meliki tarafından Nasihüddin Fârisî kumandasında Sultan'ın ordusuna katılmak üzere Sivas'a gönderilmişti (YİNANÇ, 2014, s. 174). İsfahânî, yeteri kadar asker toplayamadığı gibi Köseadağ Savaşına da geç kalmıştı. Savaşın Selçuklu Devleti adına mağlubiyet ile sonuçlandığını, Moğolların döndüğünü ve Vezir Mühezzibüddin Ali'nin sulh yapmak için onların ardından gittiğini öğrenen İsfahânî, her birinin altı aylık erzağını peşin vermiş olduğu askerlerin ücretlerinin bir kısmını geri alarak yanındaki Selçuklu beyleri ile Malatya'ya döndü (Bibi, 2014, s. 79), (TURAN, 1988, s. 447-448).

Köseadağ mağlubiyetinin ardından Moğollar ile sulh için yola çıkan Vezir Mühezzibüddin Ali'den uzun süre haber alınmayınca Sultan Gıyâseddin tarafından İsfahânî'ye vezirlik makamı için tuğralanmış bir ferman gönderildi. İsfahânî fermanı okuduktan sonra,

"Bu davranış her ne kadar kula değer verme hizmetkârı onurlandırma davranışı ise de Sahib Mühezzibüddin'in sıradan ve seçkin kişilerin işlerini, düzeltmek ve onların refahını sağlamak için kelleyi koltuğa alıp kendisini bela denizine ve felaket çukuruna attığı, kılıcını daha kınına koymamış olan Moğol ordusunun içine girdiği, kurtuluş gemilerinden yardım beklemeden kendisini harp denizinin girdabına atıp barış için yol almaya çalıştığı şu sırada onun görevden alınması veya makamının değiştirilmesi konusunda ferman çıkarmak sultanlık makamına yakışmaz yöneticilik ahlakına sığmaz"

diyerek, Sahib Mühezzibüddin Ali'nin yüksek mevkiine ve dostluğuna ayıp olacak herhangi bir şeyi yapmamayı uygun gördü (Bibi, 2014, s. 88), (Yazıcızâde Ali, 2009, s. 691).

1243 Kösedağ mağlubiyetinden sonra Moğol komutanı Baycu Noyan ile sulh anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmanın geçerli olabilmesi için bir Moğol Hanı tarafından onaylanması gerekirdi. Bunun üzerine Türkiye Selçuklu Devleti kendisini, Altınorda Devleti hükümdarı Batu Han ile anlaşarak güvence altına almak istemiştir. Batu Han'ın huzuruna gönderilen elçilerden biri de İsfahânî'dir (KAFALI, 1976, s. 49-53). O, mücevherler, güzel elbiseler, atlar katırlar ve develer gibi hediyeler ile Han'ın karşısına çıktı. Bu yaklaşımdan memnun kalan Altınorda hükümdarı Batu Han, Gıyâseddin Keyhüsrev'in Anadolu'daki hükümdarlığını resmen tanıırken İsfahânî'yi de kendi adına Türkiye Selçuklu Devleti'ne naib olarak atadı. İsfahânî, Anadolu'ya döndüğünde Vezir Mühezzibüddin Ali ölmüştü ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev vezirlik makamını İsfahânî'ye verdi (Bibi, 2014, s. 542-543). Hem Moğol hükümdarı tarafından saltanat naibliğine getirilmesi hem de Türkiye Selçuklu Hükümdarı tarafından geniş yetkiler verilmesi zamanla diğer emirlerin kıskançlıklarına neden olmuştur. Ona karşı hissedilen bu kıskançlık ilk kez Tarsus vilayetine yapılan seferde ortaya çıkmıştır. Bu, çaba ve gayretleri ile elde edecekleri fethin, ün yapan kişinin İsfahânî olacağını düşünen emirlerin tepkisidir. Bir zamanlar şikayetçi olduğu, Sadeddin Köpek'in devlet içerisinde izlediği siyaseti, artık kendisi göstermektedir.

Gıyâseddin, Moğol baskını ile Selçuklu ordusunun dağıldığı haberini alarak Tokat'a hareket etti. Sultan yolda Fahreddin Arslan Doğmuş, Şemseddin Has Oğuz ve Seyfeddin Türkeri ile karşılaştı. Onlar, sultanın kıyafetlerini değiştirmesini güvenliği açısından iyi olacağını söyledi. Fakat burada kendini güvende hissetmeyen Sultan Gıyâseddin Konya yolunu tuttu (Bibi, 2014, s. 71). İbn Bibi, burada adı geçen Şemseddin Has Oğuz hakkında "O, bir Rum kölesi ise de çok faziletli, belagat ve yazı sanatında yüksek mevkii, cömertliği ve sınırsız bir himaye ahlakına sahipti. Daima iyi tabiatı, cömert davranışlarına hakim olur, doğru söz ve iyi ifade yeteneği sağlam beyninin emrinde olurdu. "Münazara-i ceng ü şarab" adlı bir risalesi var-dı" (Bibi, 2014, s. 93) demektedir. O, aynı zamanda Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünün ardından İzzeddin Keykavûs'un tahta çıkmasında rol oynayan devlet adamlarından biridir (Bibi, 2014, s. 88). Bu vakitte beylerbeyliği görevini almıştı. Devlet yönetiminde Vezir Şemseddin İsfahânî ile kurmuş oldukları nizam uzun sürmemiş, mücadele kendi aralarında başlamıştı. Şemseddin Has-Oğuz, onun bağımsız hareketlerinden rahatsız olan Şemseddin İsfahânî'nin emri ile öldürülmüştür (TURAN, 1988, s. 459-461), (Anonim Selçuknâme, 1952, s. 33). İsfahânî'nin emri ile öldürülen bir diğer devlet adamı da Câmedâr Emîr Eseddin Ruzbe'dir. Her iki devlet adamının ölümünün arkasında İsfahânî'yi kıskırtan Emîr-i Dâd Nusret ile Pervâne Ebû Bekir isimleri geçmektedir. Fakat kendisi için tehlike oluşturan bu devlet adamları da daha sonra İsfahânî tarafından ortadan kaldırılmıştır (Bibi, 2014, s. 559-565).

İsfahânî, şahsi çıkarlarını devletin çıkarlarından üstün tutmuş ve devlet idaresinde ki hızlı yükselişine bir hanedanlığa ortak olma düşüncesi eklenince İsfahânî, II. İzzeddin Keykavûs'un annesi ile evlenmiştir. Onun hanedan üyesi olma teşebbüsü sultan olmak gibi bir düşüncesinin olduğunu göstermektedir (Bibi, 2014, s. 100). İsfahânî'nin yukarıda adı geçen devlet adamlarından Emîr-i Dâd Nusret ile Pervâne Ebû Bekir'in siyasetten uzaklaştırılmasında yardımını aldığı Şerefeddin Mahmud ile arası bu evlilik sebebiyle bozulmuştur. Kendisine rakip olacak tüm devlet adamlarının öldürülmesi neticesinde kurmuş olduğu güçlü otoritesinin çevresinde sadece İranlılardan oluşan bir kadro bulunmaktaydı (Bibi, 2014, s. 569).

Moğolların desteği ile yükselirken aynı desteğin çekilmesi ile kaçınılmaz âkıbet ile yüzleşir. Göyük Han tarafından görevinden azledilen İsfahânî halkın kin ve öfkesini üzerine çekmişti. Onun bütün mal varlığı belirlenerek devletin hazinesine müsadere edilmiştir. Ayrıca o vakte kadar ölümlerine sebep olduğu devlet adamlarının yakınları tarafından üç gün boyunca işkence gördü. Bu vakte kadar yapmış oldukları ile çevresinde düşman toplayan Şemseddin İsfahânî, 25 Mart 1249 yılında öldürüldü (Bibi, 2014, s. 120), (Abû'l-Farac, 1987, s. 549), (Anonim Selçuknâme, 1952, s. 33).

2. Mühezzibüddin Ali: Büyük Diplomat

Muhtemelen Moğol istilası esnasında Anadolu'ya gelmiş olan Mühezzibüddin Ali'nin menşei hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Mühezzibüddin Ali'nin oğlu Muinüddin Süleyman'ın nereli olduğuna dair kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. İbn Bibi, onun menşei olarak Deylem bölgesini bildirirken (Bibi, 2014, s. 626), (KAYMAZ, 2011, s. 130) Tarih-i Güzide'de Kâşân belirtilmektedir (GÖKSU, 2008, s. 28). İbn Şeddad, Baypars Tarihi adlı eserinde onun aslen Merv yakınlarındaki Kâze köyünden olduğunu kaydetmiştir (İbn Şeddad, 2000, s. 94).

İran kökenli devlet adamlarının Türkiye Selçuklu Devleti'nde görev aldıkları bilinen bir husustur. (KAYMAZ, 2011, s. 19-77). İranlı bir yönetici olan Mühezzibüddin Ali, Alâeddîn Keykubad'ın döneminde Anadolu'ya gelmiş ve burada yaşayan kendisi gibi İran asıllı yönetici Müstevfi Sadüddîn Ebu Bekir Erdebîli'nin himayesinde devlet hizmetine kazandırılmıştır. (KUŞÇU, 2015, s. 15). Alâeddîn Keykubad tarafından müstevfi olarak atanan Mühezzibüddin Ali, II. Gıyâseddin Keyhüsrev saltanatının ilk yıllarında İsfahânî'nin vezirlikten azledilmesi ile onun yerine geçer. (KAYMAZ, 2011, s. 115). Vezir Mühezzibüddin Ali, Moğol ordusunun Sivas'a yaklaştığı sırada, şehrin terk edilmemesi gerektiğini söyleyen akıllı devlet adamlarından birisidir. Fakat Sultan tarafından sözlere önem verilmeyen vezir, Köseadağ bozgunu sonrası Amasya'ya çekildi. Mühezzibüddin Ali, Amasya kadısı Fahreddin ile birlikte Baycu Noyan ile görüşmek üzere yola çıktı. Baycu Noyan Selçuklu vezirini kabul edip geliş maksatlarını sordu. Memlekete sulh getirmek isteyen Mühezzibüddin Ali, Moğol kumandanı Cormagon'a Allah'ın yardımı ile kazandıkları zafer neticesinde mağrur olmamaları gerektiğini, savaşta hayatını kaybeden Selçuklu askerinin sayısının çok olmadığını aksine Moğol ordusunun fazlaca asker kaybettiğini dahası Türkiye Selçuklu Devleti'nin silahlı, teçhizatlı ve atlı yüz binlerce askerinin olduğunu, Rum ülkesinin düzeni Selçuklu sultanlarından başkası tarafından sağlanamayacağını ve getirdikleri bu sulh teklifini reddetmenin devlet ve memleket yöneticilerinin en büyük gafleti ve hatası olacağını söylemişti (Bibi, 2014, s. 76).

Kısaca Moğol zaferinin geçici olduğunu ülkeyi ele geçirseler de yönetmelerinin mümkün olamayacağını söyleyerek üstü kapalı bir şekilde tehdit eder.

Öyle görünüyor ki savaş esnasında Sultan tarafından tecrübesi ve zekâsı göz ardı edilen Mühezzibüddin Ali, bu yüksek vasıflarına bir de cesaretini ekleyerek Moğollar ile anlaşma yolunu seçti.

“Moğollara her yıl ödenmesi gereken altın, at, deve, sığır, koyun, elbise, mücevherat, av köpekleri köle ve cariye miktarı üzerinde yapılan anlaşma Türkiye Selçuklularının önce vassallık, sonra da yıkılış sürecine girmesi bakımından oldukça önemlidir” (AYAN, 2008, s. 135).

Selçuklu Devleti, Köseadağ ile Moğollara haraç veren duruma düşmüş fakat gerçekleştirilen sulh ile istiklalini korumaya devam etmişti (HOWORTH, The Mongols Proper and The Kalmuks, 1876, s. 166). Bu sulhun mimari diyebileceğimiz Mühezzibüddin Ali hastalanmış ve Konya'ya dönen vezir Ilgın'a geldiğinde vefat etmişti (Anonim Selçuknâme, 1952, s. 33).

3. Köseadağ Savaşı'nda Gürcü Emirler

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Gürcü prensesi ile evlenmesinden sonra Selçuklu ordusunda Gürcü askerlerinin önemi arttı ve bizzat onlardan biri olan ve sultanın tahta çıkmasında onun taraftarlığını yapan Gürcü oğlu Zahirüddeve, Selçuklu ordusu kumandanlarından idi (Bibi, 2014, s. 448). Gürcü oğlu Zahirüddeve'nin kimliği hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. İbn Bibi'nin, savaş esnasında sarhoş bir halde kaçtığını söylediği (Bibi, 2014, s. 449) ve başka bir kaynakta savaştan sonra idam edildiği söylenen Şalva oğlu ile (Aknerli Grigor, Okçu Milletlerin Tarihi, 2007, s. 15), kaynaklarda Gürcü oğlu Zahirüddeve olarak zikredilen şahıslar birbirine

karıştırılmıştır. Andreasyan'ın Şalva oğlu ile Fardahla'nın aynı kişi olduğunu söylediği kayıttan yola çıkan bazı araştırmacılar söz konusu kişilerin aynı zat oldukları kanısına varmışlardır. Ayrıca aslen Gürcü olan Şalva oğlu ile Gürcü oğlu ifadelerinin aynı anlama geldiği düşüncesi Fardahla ile Zahirüddeve'nin aynı kişi olarak düşünülmesine neden olmuştur (GÖKSU, 2010, s. 167). Osman Turan, İbn Bibi'nin eserinde sık sık Gürcü oğlu Zahirüddeve diye bahsettiği kişi

“Şalva'nın oğlu Fardahla olup ücretli Hristiyan askerlerin kumandanı idi” demektedir (TURAN, 2002, s. 416-417).

Fakat, İbn Bibi eserinde Babailer isyanının bastırılması sırasında Fardahla ile Gürcü oğlu Zahirüddeve'den ayrı kişiler olarak söz etmiştir (Bibi, 2014, s. 481). İbn Bibi, Gürcü oğlu Zahirüddeve'yi Kösedağ Savaşı sırasında Vezir Mühezzibüddin ile birlikte sultanın huzuruna çıkararak Selçuklu ordularının Sivas'ta kalması için onu ikna etmeye çalışan tecrübeli devlet adamları arasında göstermiştir. İbn Bibi'nin her fırsatta övgü ile bahsettiği Gürcü oğlu Zahirüddeve ile savaş meydanından sarhoş bir halde sancakları indirerek kaçan Şalva Oğlu'nun aynı kişi olması beklenemez (Bibi, 2014, s. 497-499), (GÖKSU, 2010, s. 168). O, Moğol ordusunun başında bulunan Gag hâkimi Akbuga'nın karşısında bayrağı indirip kaçmıştı. 1232'de Sultan Celaleddin Harezmsâh'ın öldürülmesinden sonra Gürcistan, Moğollar tarafından istila edildi. Bu vakitten sonra Gürcüler Moğol ordusunda yardımcı kuvvet olarak görev yapmıştır (AYAN, 2011, s. 56). Onlardan biri olan Gürcü prensi Akbuga, sultanın askerlerine karşı cesurca savaşmış bir komutan idi (Aknerli Grigor, 1949, s. 309). Aknerli Grigor, ünü ve cesaretinden bahsettiği Şalva Oğlu'nun Moğol ordusundaki birçok askeri öldürdüğünü yazmaktadır (Aknerli Grigor, History of the Nation Of the Archers (The Mongols), 1949, s. 309). Ayrıca, Şalva Oğlu dışında ordunun öncü kuvvetinin kumandanı olan ve muharebede ölen başka bir gürcü prensinden bahsetmiştir (Aknerli Grigor, 2007, s. 15), (TSHHOVREBA, 2014, s. 332), (GÖKSU, 2010, s. 168), (HOWORTH, 1888, s. 45-46). Gürcü Vakayinamesi'ne göre, Dardan Sarvaşidze adındaki komutanın cesaretinden dolayı Sultan tarafından onurlandırıldığını ve bu komutanın iman sahibi olduğunu söylemektedir. Aynı eserde, Şalva Oğlu Fardahla'dan ayrı bir şahıs olarak bahsetmiş ve onun hakkında

“Ve ayrıca, Tori'den Akhaltsikhe'nin Şalva Oğlu Fardahla, cesur bir adamdır ve sultana gizlice kaçan bir dövüşçü olarak seçilmiş olup, komutanlık yapmıştır. Sultan iki komutanı ordu başında bıraktı. Moğollara yaklaştı ve onlara yakın bir kamp kurdu” demektedir. Şalva oğlu Fardahla'nın Gürcülerden intikam alma düşüncesi ile Sultan tarafından öldürüldüğünü yazmaktadır (TSHHOVREBA, 2014, s. 333).

V. A. Gordlevski, Küçük Asya Selçuklu Devleti adlı eserinde Gürcü Dardan Sarvaşidze ve Ermeni kralının oğlu Van'ın Selçuklu Devleti'nin paralı askeri olduğunu söylemektedir (GORDLEVSKİ, 1988, s. 64).

Moğol ordusunun geldiğini haber alan Sultan, durumun ciddiyetine varmış olacak ki Latinlerden ve diğer yabancılardan alabildiğince çok sayıda asker birliği çağırdı. Aknerli Grigor Sultanın askerlerinin sayısının yüz altmış bin olduğunu kaydetmektedir (Aknerli Grigor, 1949, s. 309). İbn Bibi, normal askerlerin dışında seksen bin süvarinin olduğunu söylemekte fakat toplam asker sayısını belirtmemektedir (Bibi, 2014, s. 67). Gürcü Vakayinamelerinde bu sayı dört yüz bin olarak verilmiştir (GORDLEVSKİ, 1988, s. 64). İbn Bibi'ye en yakın sayıyı veren Anonim Selçukname'de yüz olarak kaydedilmektedir (Anonim Selçuknâme, 1952, s. 32). Sultanın hizmetinde, bahsi geçen komutanların arasında Latin birliklerine komutanlık eden iki isim daha geçmektedir. Bu isimler Kıbrıs'tan Yohannes Liminad, diğeri Venedik'ten Vonip'akios (Boniface de Moulins) adlı komutanlar idi (He'tum, 2004, s. 40).

4. Nizameddin Suhrab:

Danişmendli Beyi Yağbasan'ın oğulları Muzaffereddin Mahmud, Zahirreddin İli ve Bedreddin Yusuf gibi Danişmend ailesine mensup emirler, Malatya Danişmendliler'ine son verilince 1178

yılında Selçuklular'ın himayesine girdiler (Bibi, 2014, s. 97), (MERCİL, 2000, s. 260). Nizameddin Suhrab, ismi geçen emirlerden Muzaffereddin Mahmud'un oğlu idi. O, Selçukluların önde gelen komutanlarından biridir. Onun hakkında ki bilgiler Köseadağ savaşı sırasında verdiği olumsuz etkisi ile sınırlıdır. Sivas'ta beklemeleri için uyaran akıllı devlet adamlarının sözünü dinlemeyen Sultan, yakınlarından olup genç oluşlarından, gösterdikleri cesaret ve yiğitliklerinden ötürü etkilendiği cahil maiyetinin sözünü dinledi. Nizameddin Suhrab ve Visakbaşı (Sultan'ın muhafız kumandanı) Garip: "Biz Sivas'ta vakit geçirirken Erzincan ve oraya bağlı yerlerin halkı Moğol ordusunun öldürücü kılıcına yem olmaktadır. Bizim önerimiz, Moğollar'la Tebriz ve Nahcivan önlerinde karşılaşmaktır. Düşüğümüz korku ve dehşet hali devam ederse, Sivas'ın bir konak dışına çıkamayız" dediler. Nizameddin Suhrab, Sultan Gıyaseddin'i nüfuzu altına almış bir emirdir. Savaşın seyri başta olmak üzere yanlış savaş stratejileri, düşmanı karşılanan yer, askeri sevk ve savaş taktikleri hepsi hatalı olduğu bilinen bir husustur. Nizameddin Suhrab'ın aceleci tavrı, akliselim hareket etmemesi, düşmanı hafife alması gibi birçok şahsi fikirleri Köseadağ hezimetinin vaki olmasında etkili olmuştur. (Bibi, 2014, s. 67).

Nizameddin Suhrab, akilane yorumlar yapan devlet adamlarının sözleri karşısında kötü yorumlar yapmaya başladı. (Gürcü oğlu Zahirüddeve'yi kastederek) "şüphesiz Hristiyan korkak olur. O, Moğol ordusunda bulunan gürcülere yakınlık gösteriyor. Sahip olduğu bu kadar askerle Sultan, Ermeniler hükümdarını niye beklesin? Sultanın topladığı büyük ordudan bin kişinin komutasına kendisine vererek Moğolların üzerine göndermesini istedi."

Bu sözler üzerine Zahirüddeve söz alarak

"Hristiyan olsa dahi korkaklığının sadece Allah'tan korkmasından dolayı olduğunu fakat şu anda mantıklı olan görüşe itibar edilmezse, ülkenin yıkımı ve halkın perişan olması durumu ortaya çıkar. Böyle bir kötülüğe sebep olan kişinin de kıyamet gününe kadar kötü ad ve lanet ile anılmasına neden olur" demiştir. Nizameddin Suhrab içkinin ve gençliğin verdiği sarhoşluk ve hiddetle kötü sözler söylemeye başladı. Vezir Mühezzebüddin, Suhrab'ın bu hadsiz hallerine kızarak "Sen yazıp çizmenin dışında başka ne bilirsin?"

dedi. Bu durumdan rahatsız olan devlet büyükleri devletin elden gittiğini düşünüp ağlarken Sultan eğlence meclisinde yiyip içerek sabahı etti (Bibi, 2014, s. 69).

Nizameddin Suhrab, emrine verilen askerleri savaşa hazırladı. Boru ve davul sesleri ile Moğollara karşı hücum ettiler. Bu sırada Gürcü oğlu Zahirüddeve, Veliyüddin Pervane ve Nasihüddin Farisi, diğer sipehdarlar ve komutanlar üç bin Frank ve Rum askerinin başında bulunarak savaş meydanına hareket ettiler (Bibi, 2014, s. 70), (TURAN, 1988, s. 436). İlk karşılaşmadan sonra Moğolların geri çekilmesi, Selçuklu sarayında sevinç yaşatmış olsa dahi bu kısa sürmüştü. Moğol ordusu komutanı Baycu Noyan'ın, yorulmuş Rum askeri üzerine ok yağdırtması ile Selçuklu ordusu büyük kayıplar verdi (TURAN, 1988, s. 436).

Halep'ten iki bin askeri ile Sultan'ın ordusuna katılmış olan Nasihüddin Farisi, bir müddet daha savaştıktan sonra canını kurtarıp Sultanın huzuruna çıktı. İbn Bibi'nin nakline göre Nasihüddin Farisi Sultana "Böyle bir görüş ve önlem-le, böyle uğursuz çalışma arkadaşlarıyla nasıl cihangirlikten dem vurur, düşmanın karşısına çıkarsın? Ülkeyi, milleti ve devleti yok edip, Müslümanları ve bütün insanları acılara boğdun" diyerek ağır sözlerde bulunmuştur. Nasihüddin Farisi bu sözlerin ardından emrindeki askerleri ile Halep'e döndü (Bibi, 2014, s. 526).

5. Gulam Kökenli Bir Devlet Adamı: Mübârizeddin Çavlı

Yaklaşık otuz beş sene Türkiye Selçuklu Devleti'ne hizmet etmiş olan Mübârizeddin Çavlı'nın dini ve kökeni hakkında bilgi vermeyen İbn Bibi, onun Selçuklu ailesinin güçlü, sözü geçen, itibarlı ve has gulamlarından olduğunu kaydetmektedir (İbn Bibi, 2014, s. 319). Onun hakkındaki bilgiler ilk olarak I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünün ardından İzzeddin Keykavûs ve Alâeddin Keykubâd arasındaki taht mücadelesi sırasında geçmektedir. Bu kayıttan sonra

kaynaklardan görüyoruz ki O, çaşnigirlik, emirlik, subaşılık gibi önemli üst düzey devlet görevlerine getirilmiştir. İzzeddin Keykavus'un devlet için önemli kararlar almadan önce topladığı devlet büyükleri arasında Mübârizeddin Çavlı da bulunurdu (İbn Bibi, 2014, s. 135). Keykavus döneminde Elbistan Emirliğine getirildi (İbn Bibi, 2014, s. 139).

İzzeddin Keykavûs'un 1220 yılı başlarında ölmesi ile tahta Alâeddin Keykubâd'ın çıkması için diğer devlet ileri gelenlerini ikna eden şahıslar arasında Çavlı'nın adı geçmekte idi. Alâeddin Keykubâd döneminde Kahta Kalesi'nin fethi için görevlendirildi (İbn Bibi, 2014, s. 292), (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2001, s. 63). Alâeddin Keykubâd'ın emri ile Mübârizeddin Çavlı Ermenistan üzerine gönderildi. Üç müstahkem kaleyi fethettiler bunlardan en muhkemi Çinçin kalesi idi (İbn Bibi, 2014, s. 346). Harezmşâhlar ile Selçuklu Devlet'i arasında yaşanmış olan Yassı Çemen Savaşı'nda Çaşnigir Mübârizeddin Çavlı önemli rol oynamıştır. Savaşın akıbeti konusunda fikrine danışılan Çavlı'nın sunduğu öneriler sayesinde savaş, Selçuklu Devleti'nin üstünlüğü ile sonuçlandı (10 Ağustos 1230) (İbnü'l-Esir, 1987, s. 453), (İbn Bibi, 2014, s. 406-407), (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2001, s. 71). Söz konusu savaşın ardından Moğol sınırlarına yaklaşan Selçuklu Devleti beklenmeyen bir anda Moğol akınına maruz kalmıştı. Sivas şehrine yapılan bu saldırı karşısında tam donanımlı bir ordu ile yola çıkan Kemaleddin Kamyar, Erzurum kumandanı Mübârizeddin Çavlı ile görüşmelerinden sonra geri çekilen Moğolların arkasından gitmekten ise Gürcistan seferine karar verdiler (1231-1232). Bu sefer neticesinde çok sayıda ganimet ve otuz kale ele geçirildi (İbn Bibi, 2014, s. 421-422), (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2001, s. 72).

Selçuklu Devleti'ne hizmetleri bu tarihten sonra da devam edecek olan Çavlı'nın Alâeddin Keykubâd dönemindeki son icraatı Eyyübiler'e karşı yapılan seferde (1233-1234) ordunun başında bulunması oldu (TURAN, 1988, s. 381). II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarında Sivas subaşısı olan Mübârizeddin Çavlı büyük bir ordu ile Amid seferine katıldı. Amid şehrine geldikten sonra gerçekleştirilen Meyyâfârikin Savaşı'nın (1241-1242) Selçuklu ordusu merkezinde Mübârizeddin Çavlı önemli rol oynamıştır (Bibi, 2014, s. 44), (Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2001, s. 87). Eyyübiler'in Hısn Keyfâ hâkimi Melik Muazzâm, Amid topraklarında bulunan Selçuklu ordusuna katıldı. Selçuklu ordusunun merkezinde Melik Muazzâm ve Mübârizeddin Çavlı bulunmaktaydı. Şihâbeddin Gazî'nin ordusuna karşı savaş başlamış fakat hava şartları ve Moğol baskısı yüzünden iki taraf arasında barış sağlanmıştı. Meyyâfârikin hâkimi Gıyâseddin Keyhüsrev'e tabi olmayı kabul etti. Mübârizeddin Çavlı, Konya'ya döndü (Bibi, 2014, s. 54-58).

Kösedağ Savaşının mağlubiyet ile neticeleneceğini anlayan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, ailesini ve hazinesinin bir kısmını Tokat'a gönderdi. Savaş meydanından kaçarak Sultanın yanına gelen Mübârizeddin Çavlı, ona Nizameddin Suhrab gibi cahil komutanların sözünü dinleyerek yanlış yaptığını ve bu vakitten sonra artık yapacak bir şeyin kalmadığını söyledi. Bunun üzerine Sultan, bütün devlet işlerini Çavlı'nın idaresine bıraktı (Bibi, 2014, s. 71), (TURAN, 1988, s. 437). Sultan tarafından beylerbeyliği görevini alan Mübârizeddin Çavlı, Malatya ve Elbistan tarafına gönderildi (Bibi, 2014, s. 72). Kösedağ Savaşı vuku bulmadan evvel Sultanın ordusuna asker toplayabilmek için Suriye tarafına gitmiş olan İsfahânî, mağlubiyetin haberini alınca Malatya'da bulunan Çavlı'nın yanına gitti. Çavlı, Sultan Gıyâseddin'in geç kalmış olan Sahib İsfahânî'ye öfkelenmemesi için Sultan ve naibi arasında aracılık etti. Saltanat makamına haberciler göndererek

“Ücretli askerlerin gelişinin gecikmesinden dolayı Sahib geç kalmıştır. Bu yüzden padişahın öfkelenip sinirlenmesinden korkmaktadır. Eğer bargâh makamından ona izzet ve ikramda bulunulacağı ve iyi davranılacağı konusunda bir ferman çıkarsa, bu padişahın iyi huylarının ve kullarına iyi davranmasının bir göstergesi olur” dedi. Ayrıca Sahib İsfahânî'ye vezirlik menşuru gönderilmesini istedi (Bibi, 2014, s. 80-81).

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hem aydınlık hem de karanlık günlerini görmüş olan bu devlet adamının yaşadığı süre boyunca önemli olaylarda ismi geçmektedir. Gulam kökenli emirlerden

biri olan Mübârizeddîn Çavlı hakkında Köseadağ Savaşı'ndan sonrasına ait bilgilerin bulunmaması onun bu tarihten itibaren muhtemelen hayatını kaybettiğini göstermektedir (AYAN, 2009, s. 135).

İbn Bibi, Köseadağ Savaşı sırasında Fahreddin Arslan Doğmuş adlı bir emirden emir-i ahur olarak bahsetmektedir (Bibi, 2014, s. 133-147). Anonim Selçukname'de verilen bilgilerde ise Köseadağ Savaşı esnasında Selçuklu bayrağını Atabeg Arslan Doğmuş'un götürdüğü kaydedilmektedir. Aynı eser, 29 Temmuz 1243 yılında Köseadağ 'da gerçekleşen savaşta Moğolların saldırıları karşısında birçok Selçuklu emirinin öldüğünü ve Arslan Doğmuş'un sultanın sancağını bıraktığını kaydetmektedir (Anonim Selçuknâme, 1952, s. 32).

Sonuç

İsfahânî, Mühezzibüddin Ali ve Mubârizüddîn Çavlı gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nde, Köseadağ Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında çeşitli devlet görevlerinde bulunan idarecilerin tecrübelerini ve uyarılarını dinlemeyen Sultan'ın yönetimi, devleti felakete sürüklemiştir. Devlet idaresinde ve öngörülerinde başarılı olan bu devlet adamları, Moğollara karşı savunmada kalma fikrini ısrarla Sultana anlatmaya çalışmışlar fakat çocuk yaşta olan Gıyâseddîn Keyhüsrev onları dinlememiştir. Sultanın yanlış kararları almasında etkili olan Nizameddin Suhrab, özellikle Hristiyan olan Zahirüddeve'ye karşı tepki göstermiş ve onun gayrimüslim olmasını bahane ederek sultanın fikirlerini etkilemiştir. Nizameddin Suhrab'ın anlamsız cesareti, onun daha öncesinde böyle bir savaş, felaket ve zorluk görmemesinden kaynaklanmakta idi. Onun cesur sözleri genç yaşta olan sultanın da dikkatini çekmiş ve kendilerini hatalı bir karar almaktan kurtaramamışlardır. Devlet adamlarının başarısı, o vakte kadar yapmış oldukları ve siyasetteki üst düzey görevleri bu kadar açık bir durum iken, sultanın onları dinlememesine yine İbn Bibi'nin sözleri ile açıklık getirmek yerinde olacaktır. Müellifin tabiri ile "korkaklığı, işbilmezliği, eğlenceye düşkünlüğü ve cahilliği" Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in doğruyu görmeyip yanlış kararlar vermesine neden olmuştur.

Selçuklu Devleti'nin Moğollara bağlı olmasına rağmen istiklalini koruyabilmesi yine devletin cesur ve akıllı adamları sayesinde olmuştur. Sultanın göz ardı ettiği, tecrübe ve zekâsı ile Mühezzibüddin Ali, savaşın getirdiği mağlubiyeti, aldığı isabetli kararlar ile siyasi bir zafere dönüştürmüştür. Mühezzibüddin Ali'nin kazandığı siyasi zafer ile Sultan Gıyâseddîn'in mağlubiyet sonrası kaçması tezat bir durum olarak görünebilir. Fakat Moğol komutanının, Selçuklu Sultanı ve durumu hakkında bir bilgi sahibi olduğuna dair kaynaklarda malumat yoktur. Askeri bir mağlubiyet veya siyasi bir zafer, hangisi olursa olsun bahsettiğimiz emirlerin birbirleri ile diyalogları gösteriyor ki Sultan'ın yaratmış olduğu yönetim boşluğunda doğrular ve yanlışların bir savaşı vardı.

Birçok farklı etnik unsur her iki ordu içerisinde de bulunmakta idi. Selçuklu ordusunda bulunan Eyyübi birliklerinin sayısı beklenenden az gelmiş ve savaşın olumsuz seyri Nasuhiddin Farisi komutasındaki ordunun savaş alanını terk etmesine neden olmuştu. Bunun dışında hem Selçuklu hem de Moğol ordusunda sayısı fazla olan Gürcülerin rolleri ise daha etkili idi. Gürcü birlikleri Moğol ordusunda bizzat ön saflarda yer almıştı. Buna karşılık Selçuklu ordusunda tartışmaların yaşandığı, yetenekleri yerine inançları üzerinden yargılanan insanların (Gürcü Oğlu Zahirüddeve) olumlu yönde yapmış olduğu teklifler reddedilmiştir.

Kaynakça

- Abû'l-Farac. (1987). Abû'l-Farac Tarihi (Cilt II). (Ö. Doğrul, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Aknerli Grigor. (1949). History of the Nation Of the Archers (The Mongols). (R. BLAKE, & N. RICHARD, Dü) Harvard Journal of Asiatic Studies(12), 269-399.
- Aknerli Grigor. (2007). Okçu Milletlerin Tarihi. (H. Andreasyan, Çev.) İstanbul: Yeditepe Yay.
- Anonim Selçuknâme. (1952). (F. Uzluç, Çev.) Ankara.
- AYAN, E. (2008). Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılış Süreci. Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri, (s. 107-130). Sakarya.
- AYAN, E. (2009, Temmuz). Türkiye Selçuklularında Köle Emirler 'Mübârizeddîn Çavlı. Karadeniz(3), 125-139.
- AYAN, E. (2011). Moğol Devri Avrupalı Seyyahlara Göre Karadeniz'in Kuzeyi. Karadeniz Araştırmaları Dergisi(30), 43-70.
- Bibi, İ. (2014). el-Evâmîrû'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Cilt II). (M. Öztürk, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ebul Ferec İbnü'l İbrî. (1941). Tarihi Muhtasarüddüvel. (Ş. Yalçın, Çev.) İstanbul: Maarif Matbaası.
- GORDLEVSKİ, V. (1988). Anadolu Selçuklu Devleti. (A. Yaran, Çev.) Ankara.
- GÖKSU, E. (2008). Târîh'i Güzide'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları. Şarkiyat Araştırmaları Dergisi(XXVII), 23-32.
- GÖKSU, E. (2010). Türkiye Selçuklularında Ordu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- He'tum. (2004). He'tum the Historian's History of the Tartars. (R. Bedrosian , Çev.) New Jersey: Long Branch: Sources of the Armenian Tradition.
- HOWORTH, H. (1876). The Mongols Proper and The Kalmuks (Cilt I). London: Longmans Green and Co.
- HOWORTH, H. (1888). History of the Mongols (From the 9th to the 19th Centruy) The Mongols of Persia (Cilt III). London: Longmans Green and Co.
- İbn Bibi. (2014). el-Evâmîrû'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Cilt I). (M. Öztürk, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İbn Şeddad. (2000). Siretü'z-Zahir Baypars (Baypars Tarihi II). (M. Yalçın, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- İbnü'l-Esir. (1987). El-Kamil fi't-Tarih (Cilt XII). (A. Ağırakça, & A. Özyayın , Çev.) İstanbul: Bahar Yay.
- KAFALI, M. (1976). Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri. İstanbul.
- KAYMAZ, N. (2011). Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- KUŞÇU, A. (2015). Kösedağ Savaşı Sonrasında Moğol İstilasına Karşı Karamanoğulları'nın Önderlik Ettiği İstiklâl Hareketlerinin Sonuçsuz Kalmasında İranlı Unsurun Rolü. Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-2 Karamanoğulları Beyliği, (s. 12-30). Karaman.
- Mahmud, A. b. (2011). Selçuknâme. (E. Merçil, Dü.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- MERÇİL, E. (2000). Müslüman Türk Devletleri Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. (2001). *Câmiu'd-düvel*. (A. Öngül, Çev.) İzmir: Akademi Kitabevi.
- Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnâmesi (1245-1247). (2014). (E. Ayan, Çev.) Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- SÜMER, F. (2002). Köseadağ Savaşı. *İA*, 26, 272-273. Ankara.
- TSHHOVREBA, K. (2014). *A History of Georgia*. (S. Jones, Dü.) Tiflis: Artanuji Publishing.
- TURAN, O. (1988). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. .
- TURAN, O. (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Wilhelm von Rubruk. (2001). *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*. (E. Ayan, Çev.) İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Yazıcızâde Ali. (2009). *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*. (A. Bakır, Dü.) İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Yazıcızâde Ali. (2009). *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*. (A. Bakır, Dü.) İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- YİNANÇ, M. (2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri (Cilt II)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.